

Л.П.Журавльова, доктор психологічних наук
(Житомирський національний агроєкологічний університет)

ДІАГНОСТИКА ЕМПАТІЇ ОСОБИСТОСТІ ДОРΟΣЛОГО ВІКУ

У статті представлена авторська методика дослідження емпатії особистості дорослого віку. Методика призначена для діагностики інтегральної емпатії, антиемпатії, а також основних форм власне емпатії, які репрезентують відповідні емпатійні ставлення.

Концептуалізація феномену емпатії [3] показала, що його найбільш інтегральними ознаками є види емпатії та відповідні їй форми, в яких віддзеркалюються взаємозв'язки і взаємозумовленість динамічних, структурних, функціональних та просторово-часових характеристик. У зв'язку з цим з метою порівняльного вивчення особливостей онтогенетичного розвитку емпатії було створено спеціальні методики для діагностики показників інтегральної емпатії, її окремих форм та антиемпатії у відповідності до основних теоретичних положень авторської загальнопсихологічної концепції розвитку емпатії.

Методика складається із сюжетів-колізій, герої яких потрапляють в різні емпатогенні ситуації. На кожен ситуацію пропонується сім варіантів відповідей щодо їх розв'язання. Передбачена також власна відповідь респондента, яка у відповідності до її змісту відноситься експериментатором до одного із запропонованих шляхів вирішення ситуації. Героями сюжетів є ровесник, доросла людина, дитина, людина похилого віку, тварина. Кожен із варіантів запропонованих відповідей репрезентував один із видів чи форм емпатії, а також відповідного емпатійного ставлення [4].

У такий спосіб було визначено наступні досліджувані шкали (фактори): 1) антиемпатія, 2) індіферентність (пасивне споглядання ситуації) – індіферентне емпатійне ставлення, 3) співпереживання – егоцентричне емпатійне ставлення, 4) переживання з приводу почуттів Іншого (співчуття) – суб'єктноцентричне емпатійне ставлення, 5) моделювання поведінки (внутрішнє сприяння) – пасивне емпатійне ставлення, 6) реальне сприяння не на шкоду собі – активне емпатійне ставлення, 7) альтруїстична поведінка (реальне сприяння на шкоду собі) – дієве трансцендентне емпатійне ставлення.

Діагностичною процедурою передбачено також визначення загального показника емпатійності – суми показників антиемпатії та всіх форм власне емпатії. Таку емпатію назвали інтегральною. Диференціювались також рівні її розвитку – дуже низький, низький, середній, високий, дуже високий. Методика має три варіанти – А, Б, В, які розраховані на різні вікові групи: молодших школярів, підлітків і юнаків та дорослих людей.

Створення методики проходило у кілька етапів. На першому етапі трьом різновіковим групам – молодшим школярам (25 чоловік), підліткам і юнакам (30 чоловік), людям зрілого віку (30 чоловік) було запропоновано описати дві – три емпатогенні ситуації, які найчастіше мали місце в їх соціальному досвіді. Після цього весь масив ситуацій піддавався якісному і кількісному аналізу: за схожістю сюжету, об'єктами емпатії, модальністю їх переживань. Після аналізу було відібрано 15 ситуацій для першої, 25 – для другої та 23 – для третьої вікових груп.

На другому етапі методики перевірялись на валідність. Одним із методів валідності є знаходження кореляційних зв'язків між результатами, отриманих за створеною та за стандартною методикою, яка спрямована на дослідження тієї ж проблеми. Емпатійність молодших школярів досліджували за допомогою методики Т.П. Гаврилової [2], а підлітків, юнаків і дорослих людей – методик А. Мехрабіан, Н. Епштейн [5] та В.В. Бойка [1]. Знаходились кореляційні зв'язки між показниками емпатії, визначеними за результатами відповідей у кожній ситуації авторської методики та згаданими методиками. Після кореляційної процедури були залишені лише ті сюжети-колізії, які мали статистично значущий зв'язок із класичними методиками.

На третьому етапі визначалась внутрішня узгодженість ситуацій у кожному з трьох варіантів методик. Знаходились кореляційні зв'язки між показниками емпатії у кожному сюжеті та її загальними показниками, знайденими після проведення діагностичної процедури загалом. У такий спосіб було відхилено ситуації, що не мали статистично значущого зв'язку, чи достовірність якого була недостатньо високою. На кінець процедури залишилось 10 сюжетів-колізій для молодших школярів, 15 – для підлітків і юнаків та 10 – для дорослих. У дорослих об'єктами емпатії є ровесники, діти, люди похилого віку й тварини.

Остаточні варіанти методик було перевірено на надійність методом повторного тестування через три місяці. Необхідна міра співпадань показників між відповідними формами і видами емпатії в створених методиках ($p \leq 0,01$, $p \leq 0,05$) свідчить про їх достатню надійність. При кореляційному аналізі вираховувався коефіцієнт Пірсона. Зважаючи на обмежений об'єм статті опишемо лише методику для дорослих людей.

Тест на емпатію для дорослих

Інструкція. Ознайомтесь з наведеними нижче ситуаціями і пригадайте, які Ваші реакції були в подібних ситуаціях в реальному житті. Окресліть номер обраної відповіді у бланку відповідей.

I. Повертаючись ввечері додому, ви стаєте свідком бійки двох людей вашого віку. Ваші дії?

1. Злість учасників поєдинку викличе у мене азарт уболівальника. Мені буде дуже цікаво дізнатися, чим закінчиться бійка.
2. Пройду мимо, практично не звертаючи на них увагу. Не втручатимусь.
3. Уявлю, ніби я опинився (лась) на місці одного з них і відчую його біль, неприємні переживання і швидко пройду мимо, щоб не втрапити в бійку.
4. Відчую біль, страх, злість і мені стане шкода цих людей, особливо слабшого.
5. Деякий час буду уявляти, як можна було б припинити бійку, але думка про те, що нічого не вийде зупиняє мене.
6. Покличу на допомогу і разом спробую припинити бійку.
7. Стану захищати слабшого і спробую припинити бійку.
8. Ваша відповідь.

II. У ваш колектив прийшов новачок, якого всі відразу незлюбили. Як ви вчините?

1. Буду підтримувати своїх товаришів і насміхатись, принижувати його, оскільки, якщо когось не люблять, то є за що.
2. Проявлю нейтральне ставлення до новачка і не буду втручатися у його взаємини з колективом.
3. При кожному насміханні над новачком, уявляю себе на його місці і мені стає дуже неприємно.
4. Кожного разу при сутичках новачка з колегами я співчуваю йому, мені шкода його, однак, я не вважаю за потрібне втручатися у його взаємини з колективом.
5. Мені шкода новачка, хочеться йому допомогти, проте щось заважає це зробити.
6. Я спробую ближче познайомитися з ним і показати колегам його переваги, кращі якості, здібності.
7. При перших глузуваннях над новачком, стану на його захист, хоча при цьому перепаде і мені.
8. Ваша відповідь.

III. Ви повертаєтесь додому. Пройшовши кілька кроків від зупинки, почули, що хтось скавчить. Підійшовши до кущів – побачили там цуценя. Ваші дії?

1. Візьму цуценя на руки і понесу додому;
2. Дам цуценяті щось поїсти;
3. Подумаю, що треба сказати про цуценя товаришеві, який хотів мати собаку;

4. Мені стане шкода цуценя, погладивши його подумаю, що можливо хтось візьме його до себе;
5. Мені стане сумно від цього скавучання;
6. Подивлюсь на цуценя і піду далі;
7. Штовхну цуценя ногою і накажу: « Не скавчи!»;
8. Ваша відповідь.

IV. Ви захоплено дивитесь дуже цікавий фільм у кінотеатрі. Раптом чуєте, що Ваша сусідка схлипує, співпереживаючи героям фільму. Ваша реакція:

1. Пожартую з її м'якосердності, чим її підбадьорю.
2. Настільки буду захоплений(на) подіями фільму, що не помічу стан сусідки.
3. Відчую, що сусідка схвильована майже як я, проте мені не зрозуміло, як можна плакати, спостерігаючи за життям вигаданих героїв.
4. Мені зрозуміле хвилювання жінки і я почав (ла) співпереживати не лише героям фільму, а й своїй сусідці.
5. Подумаю, що потрібно було б якось втішити сусідку, однак не зважусь це зробити.
6. Скажу їй наскільки мені зрозумілі її переживання і дам їй салфетку (носовичок, цукерку, жуйку, тощо).
7. Кину дивитись фільм і вийду до бару (кафе) у фойє, щоб купити води для сусідки.
8. Ваша відповідь.

V. Ви збираєтесь у гості до рідних, а Вашому знайомому (знайомій) подарували путівку на відпочинок до середземноморського курорту. Він (вона) просить Вас позичити у дорогу Вашу новеньку валізу. Ваша реакція?

1. І за які такі заслуги людям так щастить? А валіза і мені потрібна.
2. Я сам (а) на днях їду до рідних і мені потрібна валіза.
3. Я зрадію за свого знайомого (знайому) і відразу уявлю як би я відпочив (ла), маючи таку путівку, однак валіза мені потрібна для моєї подорожі.
4. Прекрасно! Там він (вона) зможе по справжньому відпочити.
5. Почну думати, яким чином допомогти приятелю (приятельці) як найкраще зібратися у цю подорож.
6. Запропоную йому (їй) свою стару валізу, яка має досить пристойний вигляд.
7. Позичу нову валізу, а сам (а) скористаюсь старою.
8. Ваша відповідь.

VI. Ви зайняті дуже важливою справою. Приходить Ваш товариш (подруга) і просить Вас допомогти в примиренні з коханою людиною. Ваша реакція.

1. Відкладу свої справи. Скажу, що я дуже співчуваю товаришеві (подрузі), розумію його (її) і зателефоную його подрузі (другу), щоб домовитись про зустріч цього ж дня.
2. Пообіцяю товаришеві (подрузі), що при нагоді обов'язково поговорю з його коханою (коханим).
3. Відклавши справи, почну міркувати, яким чином зможу допомогти товаришеві.
4. Відчую переживання свого друга (подруги). Мені його (її) дуже шкода.
5. Відразу переймусь хвилюванням і розпачем свого товариша (подруги), уявлю себе як би я переживав (ла), у подібній ситуації.
6. Відмовлюсь. Не люблю втручатися в справи інших.
7. Не буду втручатись у чужі справи, тому що потім залишусь винним.
8. Ваша відповідь.

VII. Літо. Жара. Парк. Ви стоїте в черзі за морозивом. Після гарного відпочинку у Вас залишилось грошей на одну пачку морозива. Коли підійшла Ваша черга, раптом з'являється дитина і намагається купити морозиво перед Вами. Ваша реакція?

1. «Звикай поважати старших. Іди і постій в черзі.»
2. Зроблю вигляд, що я її не помічаю і куплю собі морозиво.
3. Відчую, як страшенно хочеться дитині морозива, однак мені його також дуже хочеться. Дитина може і після мене купити морозиво.
4. Бачу, що дитині дуже хочеться морозива і вона не може себе заставити стояти в черзі, проте вирішу не пропустити її без черги.
5. У першу мить у мене виникає бажання пропустити дитину без черги, проте я уже дав гроші продавцю....
6. Дам можливість дитині купити морозиво переді мною.
7. Відчувши переживання дитини і побачивши, що їй не вистачило грошей, дам їй свою порцію морозива.
8. Ваша відповідь.

VIII. Вокзал. Ви стоїте в черзі за квитками. Коли підійшла ваша черга і Ви попросили квиток у місто N, касир гнівно крикнула: «Ви що читати не вмієте. В N квитків немає!» Ваша реакція?

1. Скажу: «Дякую!» з докором у голосі і зроблю зауваження за нетактовну поведінку.
2. Спокійно розвернусь і піду шукати інший транспорт в місто N.
3. Переймусь роздратованістю касира і мені стане себе дуже шкода.
4. Відчую не лише роздратування, а й страшенну втому, напруження касира і мені стане її шкода.
5. У мене виникне бажання зробити щось приємне для цієї втомленої жінки, однак я маю поспішати до міста N.
6. Щиро вибачусь за свою неувважність і скажу щось на зразок того, що мені дуже шкода, що згаяв (ла) час такої перевтомленої людини.
7. Побачивши втомлене обличчя касира, посміхнусь їй, відійду від каси, куплю пляшку води, повернусь до каси і подарую касиру.
8. Ваша відповідь.

IX. На вулиці до Вас підійшла молода жінка з дитиною і просить дати їй грошей – їй не вистачає 2 гривні на хліб, а у вас є лише кілька гривень на обід. Ваша реакція?

1. Не повірю жінці, подумаю, що вона жебрачка, тим паче, самому (ій) їсти хочеться.
2. Пройду мимо, не звертаючи уваги.
3. Уявлю як би я почувався (лась) у подібній ситуації і швидше піду далі.
4. Відчую стан жінки, мені стане шкода її, однак, якщо я не перекушу, то не зможу добре виконати свої справи.
5. Почну розпитувати про причини такого стану, і, лише оцінивши все об'єктивно пораджу звернутись до інших людей.
6. Деякий час повагаюсь, але все ж дам дрібні гроші (копійки), залишивши собі на обід.
7. Допоможу жінці, давши гроші, або ж куплю їй хліба.
8. Ваша відповідь.

X. Ви побачили, як хлопці піймали кішку і знущаються з неї. Ваша реакція?

1. Спробую відібрати кішку у хлопців і нагодую її.
2. Покличу на допомогу своїх друзів, або дорослих.
3. Почну розмірковувати, яким чином допомогти тварині.
4. Мені буде дуже шкода кішку, я подумаю, що хлопці дуже погано чинять, знущаючись над твариною.
5. Мені стане неприємно від такої сцени і я швидше піду у своїх справах.

6. Пройду мимо, не звертаючи уваги.
7. Я не люблю бездомних кішок.
8. Ваша відповідь.

Бланк відповідей №								Дата
Ч.,міс.,рік нар.			Вік	Стать: ч ж		Місце проживання: м с		
N ситу- ації	ШКАЛИ							Власна відповідь
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
I	1	2	3	4	5	6	7	
II	1	2	3	4	5	6	7	
III	7	6	5	4	3	2	1	
IV	7	6	5	4	3	2	1	
V	1	2	3	4	5	6	7	
VI	1	2	3	4	5	6	7	
VII	7	6	5	4	3	2	1	
VIII	1	2	3	4	5	6	7	
IX	7	6	5	4	3	2	1	
X	1	2	3	4	5	6	7	
Всього:								

Обробка результатів

Власну відповідь за змістом відносимо до однієї з семи шкал. Підраховуємо загальну кількість відповідей по кожній із шкал.

- I шкала: антиемпатія: за кожну відповідь нараховується (-2) бали;
- II шкала: індивідуальність: за кожну відповідь нараховується (-1) бал;
- III шкала: співпереживання: за кожну відповідь нараховується 1 бал;
- IV шкала: співчуття: за кожну відповідь нараховується 2 бали;
- V шкала: внутрішнє сприяння: за кожну відповідь нараховується 3 бали;
- VI шкала: реальне сприяння не на шкоду собі: за кожну відповідь даємо 4 бали;
- VII шкала: реальне сприяння на шкоду собі: за кожну відповідь даємо 5 балів;

Інтегральна емпатія: сума балів за I – VII шкалами. *Дуже високий рівень емпатії:* 46 – 60 балів. *Високий рівень емпатії:* 36 – 45 балів. *Середній рівень емпатії:* 16 – 35 балів. *Низький рівень емпатії:* 5 – 15 балів. *Дуже низький рівень емпатії:* (-5) – 4 бали. *Антиемпатія (дисонансна емпатія):* (-20) – (-6) балів.

Висновок. Значущість запропонованої методики полягає в тому, що її можна використовувати в діагностичних цілях для визначення не лише інтегральної емпатії, а й окремих її форм і видів, а також встановлювати домінуючі емпатійні ставлення особистості.

Література

1. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и других / В. В. Бойко. – М.: Информационно-издательский дом "Филинь", 1996. – 472 с.
2. Гаврилова Т. П. Экспериментальное изучение эмпатии у детей младшего и среднего школьного возраста / Т. П. Гаврилова // Вопросы психологии. – 1974. – № 5. – С. 107 – 114.

3. Журавльова Л. П. Психологія емпатії / Л. П. Журавльова. – Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 328 с.
4. Журавльова Л. П. Емпатійні ставлення та їх класифікація / Л.П. Журавльова // Соціальна психологія. – 2008. – № 5(31). – С. 39 – 46.
5. Пашукова Т. І. Практикум із загальної психології / Т. І. Пашукова, А. І. Допіра, Г. В. Дьяконов / за ред. Т. І. Пашукової. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2000. – 204 с.

159.92 L.P. Zhuravlyova, Doctor of Science (Psychology), (Zhytomir National Agroecological University)